

ԽԱՌՆԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ՊԵՐՍԿԱՍՏԵՆՈՒՄ

Շատ անգամներ առիթ ենք ունեցել մեր յօդուածներում շեշտելու այն հանգամանքը, որ պարսիկ մոլեռանդ կղերքը, նրա հետ ամուր կերպով չղթալուած ազէտ ժողովուրդը՝ հալածում են Պարսկաստանում առաջ եկած ամեն մի առաջադիմական քայլ ու ձեռնարկութիւն: Հէնց վերջին ժամանակներս Պարսկաստանի զանազան մասերում կատարուած ամբողջային «բուժութիւն» մասամբ ուղղուած են նոր կարգերի դէմ: Աստարայում ապրիլի 25-ին պարսիկ խուժանը մոլլաների առաջնորդութեամբ յարձակուած է մաքսատան վերահսկիչի բնակարանի վրայ քարուքանդ անելու նպատակով, բայց մաքսատան կառավարիչը, ինչպէս և ուրիշները՝ թոյլ չեն տալիս, թէև յոմենայն դէպս կատարուած է ամբողջի պահանջը, այն է—անյապաղ հեռացուած է մաքսատնից վերահսկիչը: Նոյն խառն զրութիւնն է և Թեհրանում. լուրերին նայելով՝ այնտեղ ամեն օր էլ թեթև խառնակութիւններ են տեղի ունենում: Դժգոհութիւնը ընդհանուր է: Թաւրիզում էլ մի սովորական դէպք առիթ դարձաւ զժգոհութիւնների արտայայտութեան: Մի մոլլայի հարբած զրութեան մէջ տեսնում են պարսիկները և իսկոյն հապոյն խումբ են ազմում, մոլլանների և սէիդների առաջնորդութեամբ յարձակուած են հայի խանութի վրայ, կոտորում չէրը և ապակիները, քարուքանդ անում, խանութպանին էլ թակում և տանում մուշտէիդի մօտ, ուր բաւական երկար պահում են:

Չը մոռանամ յիշել և այն, որ ինչպէս պատմում են, այդ խանութը թալանելիս շատ պարսիկներ, նոյն իսկ մոլլաներ՝ օղու լիքը չէր են թոցրել: Այդ շատ բնորոշ փաստ է, արտաքուստ բողբոջում են, բայց զաղտնի ամենից շատ իրանք են գործածում:

Այդ դէպքից կղերը իրան անարգուած համարելով՝ ոտքի է կանգնում, հաւաքուած են այս ու այն կողմից և միանում են դրանց թալարաները*) ու մոլեռանդ պարսիկ խուժանը և անադին խումբ կազմած՝ դնում են վալիաթին գանգատուելու:

Ամբողջ երկու երեք օր, մայիս 21, 22-ին՝ քաղաքում կարգը խանգարուած էր, որ ըննուած էր աղմկող ամբոխով, փակ էին նաև մարտատունը, փոստատունը ևայլն:

Դժգոհ պարսիկների պահանջներից գլխաւորները հետեւեալ հինգ կէտում են ամփոփւում.

1) Կողակի բոլոր գինեաները, ընդհանրապէս չը ծախուի ոգելից խմիչքներ:

2) Հեռացնել պարսկաստանից Պրիմին **):

3) Փակել նոր—եւրոպական տիպի դպրոցները Թաւրիզում, օրինակ՝ Լոզմանեան, Քեամալի ևայլն:

4) Փոխել նոր սահմանուած տարիքները:

5) Մաքսատներում և փոստատներում պաշտօնեաները լինեն պարսիկներ, հեռացնել եւրոպացիներին, ընդհանրապէս քրիստոնեաներին, փակել նոյնպէս հիւրանոցները:

Այս բոլոր կէտերն էլ, բացառութեամբ չորրորդի, ընդունւում են վալիաթի կողմից: Պարսիկ կղերի դրած ուշադրատու մի համաձայն իսկոյն մի քանի ժամուայ ընթացքում հեռացաւ Պրիմը Թաւրիզից, փակուեցին գինեաները և դպրոցները, պաշտօնից հեռացուեցին մի քանի քրիստոնեաներ:

Բաւական է միայն ուշադրութեամբ քննել կղերի դրած պահանջները, և դժուար չի լինի հասկանալ, որ ամբոխին դրողները գլխաւորապէս հոգեւորականներն են և հարուստ կալուածատէր բէգերն ու խաները: Այսինքն այդ տարրերը, որոնց համար նպաստաւոր է երկրի հին կարգ ու կանոնը: Պէտք է ի նկատի ունենալ, որ Պարսկաստանի դիւղատէրերը խաներից և բէգերից ոչ պակաս մոլլաները, սէիդները և մուշտէիդներն են, հետեւաբար թէ աշխարհական և թէ կղերական կալուածատէրերի շահերը միևնոյնն են: Եւ ինչպէս չը գրգռուէին դրանք, քանի որ վերջերս լուրեր էին պատուում, որ պէտք է նոր կարգեր մտ-

*) Թալարա—այսպէս են կոչում Պարսկաստանի բարձրագոյն դպրոցների աշակերտները. այդ դպրոցներում անցնում են միմիայն կրօնական առարկաներ, և պատրաստում են այնտեղ աշակերտները հոգևոր կոչում ստանալու: Այդ դպրոցների մասին այլ անգամ:

**) Պրիմը եւրոպացի է և համարւում է ամբողջ Մտրպատականի մաքսատների և փոստատների ընդհանուր կառավարիչ:

յուեն հողատիրական սիստեմի մէջ, կենսական պիտոյքների վերաբերմամբ նոր և հաստատուն առկոս է նշանակուելու, և այդ բոլորը լանձնուելու է, մանաւանդ վերջինը, բեղիւցիւնե-
րին, այն էլ տաս տարի ժամանակով:

Ենթադրում է, որ բացի վերոյիշեալ հանգամանքներից կայ և մի ենթադրութիւն. և կարծէք անգլո-պարսկական նոր դաշնագրի պահանջը գալիս է աւելի հաստատուելու այդ ենթա-
դրութիւնը: Այժմ կարգը վերականգնուած է, այս օրերս գալու է Պրիմը Թաւրիզ, որ գտնուում է այժմ Մարանդում: Թէև վեր-
ջինս արամադիր է եղել գնալ Եւրոպա, բայց Պարսկաստանի մաքսային ընդհանուր կառավարիչ Նոսր, նոյնպէս և վալիաթը կարգադրել են, որ նա չուտով գայ Թաւրիզ և ստանձնէ իր պաշտօնը: Բացի այդ՝ յաւում է, որ Շահը կանչել է Թաւրիզի մուշտէիդին, բայց ինչպէս պատմում են, մուշտէիդը չէ ուզում գնալ, մի կողմից էլ ժողովուրդը թոյլ չէ տալիս: Թագաժառանգը օգտուելով մտքերի այժմեան խաղաղ դրութիւնից՝ ձերբակալել է խռովարարների պարագլուխներից չորս ազդեցիկ և հեղինակաւոր անձնաւորութիւնների, իւրաքանչիւր թաղի հարուստներին խիստ կերպով հրամայուած է կարգ պահպանել, զսպել անկար-
գութիւնները և տեղիք չը տալ խռովութիւններին, չը գրգռել ժողովրդին, բացի այդ ամենից՝ թագաժառանգը աշխատում է զօրեղ զինուորական ոյժ ունենալ իր ձեռքի տակ, դրա համար էլ զաւառներից բերել է տալիս զինուորներ, և ինչպէս պատ-
մում են, մի գունդ էլ ուղարկել է Մարանդ, որպէսզի Պրիմին անվտանգ և ապահով Թաւրիզ հասցնեն:

Հայերն էլ որոշ պատրաստութիւններ են տեսնում իրանց պաշտպանելու ամբոխի յարձակումներից: Այսպիսի ամբոխային անկարգութիւնների ժամանակ միշտ էլ ամենից շատ տուժում են հայաբնակ թաղերը, որոնք լինում են թալան-թառաչի վայրերը: Հէնց պարսիկ խուժանն էլ այդպիսի առիթի է սպասում, որ մի բան գցի բերանը, թէկուզ նոյն իսկ ոչինչ չ'ունենայ հայերի դէմ: Հայերը վախենում էին մանաւանդ Պրիմի հեռանալու օրը, երբ լուր էր տարա-
ծուել, թէ պէտք է յարձակուեն «էրմանտանի» վրայ: Այդ լուրը՝ իհարկէ՝ ճիշտ է եղել, ինչպէս յետոյ իմացանք հաւաստի ազբերից. մի խումբ պարսիկներ մտածում են՝ «Բնչ անել».—
պահանջ մի բան անելու, թէկուզ ինչ լինի «Գնանք էրմա-
նըստան» մտածում են նրանք, իսկոյն գրոհ են տալիս դէպի հայաբնակ թաղերը, բայց ճանապարհին պատահում են մի եր-
կու մոլլաներ, հարցնում և իմանում են նրանց ցանկութիւնը, այդ երկու մոլլաները յորդորում, համոզում են կատաղած խու-

ժանիւն և յետ դարձնում, պատճառաբանելով՝ որ իրանք ոչ մի պահանջ չ'ունեն հայերից, ոչ էլ դժգոհ են, իսկ եթէ այդպիսի ալան-թալանով զբաղուեն, իրանք կորցնում են օրինաւոր պահանջը և դա իրանց համար պատիւ չի բերի: Նոյն այս բանը ասում են հոգևոր պետերն էլ և յորդորում են ձեռք չը տալ հայերին: Բացի այդ, ինչպէս պատմում են, ռուսաց կոնսուլ պ. Պախիտոնովը այդ խառնակութիւնների ժամանակ թագա-ժառանգին ներկայանալիս՝ նրա առաջին հարցը եղել է հայերի ապահովութեան խնդիրը, և ստացել է դրական պատասխան:

Ե. ՖՐԱՆԳԵԱՆ